

ONE SU
NASE DANAS

Edicija Gender

Knjiga 15

Naslov: One su naše danas

Autori/ce: Ana Buljan, Adna Nalić, Eminza Zahirović-Pintarić, Mirza Halilčević,
Matej Vrebac

Uredio: Matej Vrebac

Lektura: Bjanka Alajbegović

Prelom_naslovnica: Vanja Lazić

Ilustracije: Vanja Lazić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar/autorice

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno informisanje izdavača na office@soc.ba i saglasnost izdavača. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost njenih autora i autorica. Realizaciju Feminističke škole Žarana Papić, kao i izдавanje ove knjige, finansijski podržava Švedska vlada putem Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). Stavovi i mišljenja izneseni u tekstu su autorski i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja donatora.

One su naše danas

Sarajevo, 2018.

One su naše danas **V**

SADRŽAJ

Predgovor

... 19. VIJEK 1

ANTIFAŠISTIČKA BORBA.....10

SOCIJALIZAM.....14

DEVEDESETE.....18

GRANICE MILENIJA.....26

UMJESTO ZAKLJUČKA.....32

O autoricama, autorima.....36

... i školi 37

O Sarajevskom otvorenom centru.....42

PREDGOVOR

Razgovori o hrabrim ženama koje nisu pristajale na slijepu poslušnost i koje su prkosile pravilima okoline u kojoj su živjele i borile se za bolje prilike inspirišu na traganje .... traganje kroz vrijeme za pojedinkama koje su pomjerale granice ustaljenog načina ponašanja u svijetu, nekonformističkim djelovanjem u svojoj okolini, i šire. Upravo je to radila grupa ljudi – razgovarali su i tragali – dijeleći uvjerenje da je feminismus važan i da je važno ponovno čitati historiju. Svjesno su odbacili načelo *važnijeg iskustva*, koje feminismus svakako i problematizuje, i u pisanju su isli za ličnim osjećajem, jer je lično uvijek i političko. Pred vama je rezultat njihovog rada. U nastavku ćete otkriti koje su to žene pomjerale okvire koje im je društvo nametalo. Nadamo se da će i vas njihove priče inspirisati, a da će vas poster sa likovima nekih od njih, koji ćete naći u knjizi, obradovati. To su naši pokloni vama.

Tekstovi su pisani tako da budu stilski pristupačni čitateljicama/čitateljima i u osnovnim i srednjim školama. Da se tekst ne bi dodatno opterećivao referiranjem i navođenjem izvora, nigdje u tekstu nema fusnota, ali ovdje navodimo neke od knjiga koje su poslužile kao literatura. U pitanju su: *U građanskom ogledalu: Identiteti žena BiH građanske kulture 1878–1941*, Sarite Vujković; Ženski prostor i muško vrijeme, Sadmire Kotorić; *Zaboravljene dobročiniteljke – sarajevske vakife*, Selme Avdić Hajrović; Žene u istoriji Semberije, Tanje Lazić; Život i stvaralaštvo žena Banjaluke, Drage Daše Gajić; Žene u vremenu Bratunac i Žene u politici Bosne i Hercegovine, Amile Taljanović; *Sve bih zemlje za Saraj'vo dala: žene pišu i čitaju grad*, Dragane Tomašević; *Žene u Bosni i Hercegovini: Dolje ti rijeka, dolje ti je pruga*, Saše Gavrića i Hane Stojić; Ženski pokret u BiH: *Artikulacija jedne kontrakulture*, Zlatiborke Popov Momčinović; *Sjaj ljudskosti – životne priče mirotvorki u Bosni i Hercegovini*, Zilke Spahić-Šiljak, te knjiga *Zabilježene. Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku* grupe autora i autorica, u izdanju Sarajevskog otvorenog centra.

Ova publikacija je nastala iz zajedničkog angažmana, punog entuzijazma, nekoliko sjajnih ljudi i iz njihove potrebe da doprinesu ukidanju prakse zaboravljanja doprinosa žena bh. historiji, kulturi, društvu... iz želje da doprinesu potiskivanju i brisanju tragova njihovih života. Stoga, ne zamjerite nam na metodološkim nedosljednostima, na neujednačenom stilu i ponegdje neusaglašenoj jezičkoj normi. Prije svega stalo nam je do sjećanja... sjećanja kroz ponovljeno upisivanje u prostor i vrijeme... do sjećanja kao jedne od taktika otpora režimu zaborava.

Jasmina Čaušević,
ispred Feminističke škole Žarana Papić

... 19. VIJEK

Piše: Emina Zahirović-Pintarić

Dolaskom austrougarske uprave počinje modernizacija društva bez dubljeg zadiranja u društveni ili bilo koji drugi položaj žene, ali otvaraju se nove mogućnosti i horizonti kombiniranjem starih i novih običaja. Austrougarski period karakterizira ukrštanje tradicionalnog i modernog, stranog i domaćeg, a proturječnosti ovih ukrštanja su se odrazile i na same žene, u slučaju da su i same bile akterke brojnih događaja ili dio opće populacije.

Na nivou svakodnevnice ženske običajnosti, feredža izlazi iz mode krajem XIX stoljeća, ali i dalje važe nepisana pravila da se žena ne smije duže zadržavati na čaršiji ako je sama, bila pokrivena ili ne, pri čemu su ova pravila o pokrivanju i boravljenju u javnom prostoru važila za žene sve četiri konfesije. Ne može se govoriti o postojanju nekih ženskih profesija, odnosno feminizaciji nekih djelatnosti u punom smislu, ali vidljive su promjene kad je riječ o izlasku žene iz sfere kuće i privatnog. U uslužnim djelatnostima govorimo o ženama hamamdžinicama, koje su se brinule o čistoći javnih kupatila, a često i izradivale i prodavale kozmetičke proizvode; vodonosnicama, koje su donosile vodu sa javnih česmi u kuće; aščikadunama, koje su kuhale po kućama imućnijih ljudi. Kada su u pitanju zanati, žene su učestvovale u doradi zanatskih proizvoda kao članice domaćinstva nekog zanatlije, ali i za majstore sa kojima nisu bile u srodnicičkoj vezi. Bitno je naglasiti da se javljaju žene doktorice i žene koje rade u obrazovno-odgojnim institucijama, iako su prve žene doktorice bile strankinje koje su mukotrpno radile i često putovale u nepristupačne predjele.

Staka Skenderova (1828-1891) je osnovala prvu djevojačku školu u Sarajevu 1858. godine, gdje su organizirani kursevi iz matematike, crtanja, čitanja te učenja staroslavenskog jezika. Učenice su uglavnom bile bosanske Srpske, a kasnije su školu pohađale i muslimanke i Jevrejke. Školu su pohađale i dvije kćerke Topal Osman-paše, koji je i dao dozvolu za rad škole. Škola je zatvorena 1875. godine iz ekonomskih razloga, ali je ostavila traga na putu prosvjećivanja žena BiH.

Staka Skenderova je još od najranije dobi odstupala od uobičajenog oblika ženskog ponašanja. Naučila je da čita i piše u periodu kada nije postojala nijedna djevojačka škola i kada je pismenost stanovništva iznosila svega 3%. Međutim, njen obrazovanje nije jedino odstupanje od ženskog standarda ponašanja. Dok je u otprilike isto vrijeme George Sand (1804-1876) svojim muškim odijelom sablažnjavala Pariz, Staka Skenderova je u „nekoj dalekoj zemlji, u srcu Balkana“ i to „usred Sarajeva, gdje bujno raste porok divljaštva“, nosila mušku odjeću, pušila duhan, zalazila u kafane i otvorila školu za žensku djecu. Mnogo je čitala i pisala te objavila Ljetopis, koji je prvi ruski konzul u Sarajevu preveo i pripojio svojoj knjizi putopisnih bilješki. Jako rano je shvatila važnost muške odjeće u patrijarhalnom društvu. Muško odijelo ju je oslobođalo od zatvaranja u krug domaćinstva i omogućavalo slobodan pristup u krug muškaraca i u crkve. Taj izbor je značio i odricanje od udaje. Osvajanje mjesta rezerviranih samo za muškarce, kao što su kafane i crkva, bilo je nezamislivo u tadašnjem patrijarhalnom Sarajevu. Međutim, to je bio samo mali dio ravno-pravnosti za koju se Staka izborila, pri čemu je najvažnije spomenuti njen društveni angažman. Zahvaljujući dobrom poznavanju turskog, često je na sudovima zastupala siromašne, pisala pisma, molbe i žalbe, zagovarala promjene u gradu te su, kao rezultat toga, po prvi put podignuta zvona na crkvama. Obilazila je zatvore, hrabrilala i pomagala zatvorenike, primala siromašne u svoju kuću, tako da su kod nje uvek živjele po dvije-tri siromašne djevojčice.

Posljednje razdoblje Stakinog života obilježeno je samoćom i neimaštinom. Ostala je bez porodice, zaboravljena od mnogih i bez sredstava za humanitarni rad koji je bio smisao njenog života. Gostoprимstvo joj je pružila Miss Irby. Život joj se okončao tragično pod zapregom poplašenih konja na Ilidži, 26. maja 1891. godine, poslije jedne dobrotvorne zabave u korist siromašnih.

O Staki Skenderovoj je ostalo zabilježeno i ovo: *Nosila je mušku odjeću, pušila duhan, zalazila u kafane i otvorila školu za žensku djecu.*

Milena Mrazović-Preindlsberger (1909-2003) prva je žena novinarka u BiH i prva profesionalna novinarka u BiH uopće, prva žena urednica i prva žena izdavačica u BiH. Postala je prva ženska članica antropološkog društva Habsburške monarhije u Beču 1889. godine.

Može se reći da je bila Bosanka po izboru, a ne po rođenju. Rođena je 1863. godine u Bjelovaru kao potomkinja stare hrvatske plemičke porodice Mrazovića od Mrazovca. Nakon austrougarske okupacije došla je sa roditeljima u Bosnu, gdje joj je otac radio kao činovnik, prvo u Banjoj Luci, a potom u Sarajevu. Ostavila je trag u oba grada, upisavši se u kulturnu historiju Bosne i Hercegovine. U mnogočemu je krčila put bosanskim ženama koje u to vrijeme nisu imale baš previše mogućnosti za školovanje i stjecanje znanja koja nisu vezana za vođenje domaćinstva i odgoj djece.

Kada je dr. Makanec osnovano dnevni list „Bosnische Post“, 1884. godine, postala je saradnica lista, a 1889. godine preuzima novine kao vlasnica i glavna urednica. Ubrzo je postala dopisnica Biroa za telegrafsku korespondenciju, te je bila urednica austrijskog radija i saradivala je sa svim novinama koje su izlazile na njemačkom jeziku.

Objavila je i svoju prvu knjigu pod naslovom „Selam“, tematski posvećenu bosansko-muslimanskom životu, nakon čega se bacila u izdavačke vode, objavljujući niz drugih knjiga koje je štampala u svojoj štampariji. Bitno je napomenuti da je sakupljala bosanske narodne bajke, putujući diljem Bosne na konju i tako dopirući u najzabitija mjesta, zalazeći u bogataške i sirotinjske kuće, razgovarajući sa svima. Osim toga, na svim putovanjima je otkupljivala i tradicionalnu žensku odjeću, koju je brižljivo klasificirala i čuvala, da bi je njen sin, nakon Drugog svjetskog rata, po želji majke donio u Sarajevo i poklonio Zemaljskom muzeju. To nije bila slučajnost. Milena je bila među prvim osnivačima i sve do odlaska iz Bosne se brinula o napretku muzeja.

Nakon što se udala za doktora Zemaljske bolnice u Sarajevu, dr. Josefa Preindlesbergera, napustila je redakciju „Bosnische Post“ i okrenula se pisanju knjiga i tekstova za razne evropske novine, pišući o svim važnim događajima kao što je aneksija Bosne i Hercegovine, ubistvo prestolonasljedničkog para u Sarajevu, suđenje Gavriliu Principu. Umrla je 1927. godine u bečkom sanatoriju, a skoro sve austrijske novine su još isti dan objavile da je „umrla slavna bosanska spisateljica“ za koju danas, devedeset godina nakon njene smrti, malo ko zna u Bosni i Hercegovini.

Engleskinja **Adeline Paulina Irby (Miss Irby, 1831-1911)** u Sarajevu je došla 1866. godine i usprkos mnogim problemima odmah otvorila žensku školu (inače, tek drugu žensku školu u Bosni), koju je vodila sve do 1875. godine. Upravo je tada buknuo ustank u Bosni i Miss Irby odlazi u Englesku dva puta, prikuplja tamo veliku pomoć i s njom se vraća u Bosnu te pomaže raštrkanim izbjegličkim kolonijama, a uz to radi i dalje na svom osnovnom zadatku – prosvećivanju. Otvorila je i za srpske izbjeglice izdržavala jednu školu u Pakracu, devetnaest u okolini tog mjeseta te po četiri u bosansko-petrovačkom srežu i u kninskom kraju.

Poslije se opet vratila u Sarajevo i nastavila voditi svoj stari zavod, žensku školu, sve do smrti 1911. godine.

Sami počeci osnivanja škole su bili obilježeni brojnim preprekama i poteškoćama. Međutim, uz pomoć brojnih prijatelja, Miss Irby i Miss Mackenzie, dvije prijateljice, uspjele su od turskih vlasti dobiti dozvolu za otvaranje ženske škole u Sarajevu, tako da je 1866. godine u Sarajevu otvorena škola za hrišćanske djevojčice. Jedina podrška koju je dobila od domaćeg stanovništva došla je od Stake Skenderove. Stakina je škola već bila prestala s radom, tako da je u novoj ženskoj školi bila potpuno angažirana.

Tek poslije nekoliko godina nesebičnog, napornog i mudrog rada, narod je stekao povjerenje u školu koju su otvorile dvije Engleskinje, protestantkinje. Iako su školu mogla posjećivati sva djeca bez razlike na vjersku pripadnost, u njoj su ipak do kraja njenog rada ostala samo djeca iz pravoslavnih porodica.

Zato se ova škola u svim dokumentima naziva srpskom ženskom školom. Škola je u javnosti bila poznata pod nazivom Miss Irbijev zavod ili Ženski institut plemenite Miss Irbijeve u Sarajevu. Kad se stabilizirala, škola se okreće najsiromašnjim, tako da je već od ustanka 1875. godine okupljala veći broj djece bez roditelja, pružajući im, pored učenja, smještaj, hranu i odjeću. Miss Irby uvijek je svugdje stizala, bez obzira na vremenske (ne) prilike. I naravno, pomoć su dobivali svi kojima je bila potrebna, bez obzira na religijsku pripadnost, spol, godine starosti. Za Miss Irby su svi oni bili naprosto ljudi u nevolji, sirotinja kojoj treba pomoć.

Pisala je u britanskoj liberalnoj štampi o uzrocima i ciljevima pobune, prikupljala novac za pomoć i sama nadzirala transport i podjelu pomoći. Miss Irby je iz ustanka izašla s atributom „plemenita“ i „majka bosanske sirotinje“, koji su uz njeni ime ostali do smrti i s kojima je ušla u historiju. Stišavanjem ustanka i ulaskom Austro-Ugarske u BiH, Miss Irby se vratila u Sarajevo i period od 1879. pa do 1911. godine jeste novi period u kojem se posvećuje školovanju siromašnih djevojčica.

Iz Dalmacije je povela 40 siročadi, u Sarajevu uzela još toliko i ponovo počela s nastavom. Vremenom se Zavod Miss Irbijeve, prema tadašnjoj nomenklaturi, razvio u srednju školu. I u ovom je periodu na razne načine pomagala siromašnima. Savremenici je opisuju kao izrazito skromnu osobu, kako u hrani tako i u oblačenju. Kako je starila, sve je rjeđe putovala u domovinu. Bosna je postajala njenom pravom kućom. Kao što je njen zemljak pjesnik Bayron pronašao Grčku da u njoj umre, tako je i Miss Irby pronašla Bosnu, kojoj će prije nego što u njoj umre, posvetiti svu svoju snagu i ispuniti djelić velikog sna da pomogne ljudima, liječeći njihove patnje i umanjujući bijedu.

Prije smrti sredila je testament, spalila svoju ličnu prepisku i zatražila da sahrana bude skromna, bez posmrtnih ceremonija i govora. Želja o skromnoj sahrani nije poštovana, tako da je njeni smrt bila „narodna žalost“, a sahrana „nacionalna manifestacija“, a svoj vječni mir pronašla je na pravoslavnom groblju u Sarajevu, nedaleko od svoje priateljice, prve bosanske učiteljice, Stake Skenderove. Osim sjećanja na veliku hrabrost i plemenitost, ostavila je neizbrisiv trag i u generacijama djevojaka školovanih u Zavodu Miss Irby, koje su stečeno znanje vrijedno prenosile i tako krčile puteve današnjoj ženskoj ravnopravnosti. „Ona je svoje učenice učinila učiteljicama drugih i stvarala svoju vojsku prosvjećivanja.“ Ostale su i zgrade u Sarajevu koje se još koriste, iako je sve manje onih koji znaju ko ih je, kada i zašto napravio.

Sudbina Umihane Čuvidine (1794-1870), jedine poznate bosanske alhamijado pjesnikinje, s jedne strane impresionira dubinom i intenzitetom svoje ljubavi, ulijeva duboko poštovanje svojom vitalnom snagom i sposobnošću da se kreativno živi, ali je s druge strane primjer tragike i osujećenosti, jer ju je historija kao tolike bosanske žene osudila na to da svoju veličanstvenu ljubav oplakuje umjesto da u njoj uživa. Naime, kad je u julu 1813. godine zloglasni (istom prisjeli) bosanski namjesnik Derendeli Ali-paša pokupio vojsku po Krajini, Hercegovini i Bosni te krenuo protiv srpskih ustnika, među zastavnicima bosanske vojske bio je i Umihanin zaručnik Čamđži Mujo (s Bistrika).

Prema historiografima Sejfudinu Kemuri i Vladimiru Čoroviću, ovaj je zastavnik poginuo u boju pod Loznicom. Iz žalosti za njim, Umihana je do smrti ostala neodata.

Za vjerenikovu pogibiju saznaла је у октобру или новембру 1813. године, кад се Derendeli Ali-pašа вратио с војне у Србији. Одлуčила је остатак живота провести као вјереница јунака Čamđžи Muje, чувајући успомену на њега. Нјему у част спјевала је пјесму *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije*. Уједно, то је њена најпознатија и једина у оригиналу сачувана пјесма. Muhamed Hadžijahić kaže да се “спјев о војни Sarajlija сачувавао међу muslimanima до данас у усменом предању, jer је merhum Ibrahim-aga Musakadija (умро 24. јуна 1935.) знао ову пјесму napamet”. Значајно је да су се сачувале двије варијante ове Umihanine пјесме, а потјећу из Travnika i Mostara. Prvu је пјесму zabilježio Kamilo Blagajić od Velibega Hasanpašića iz Travnika, а nastala је između 1827. i 1850. године. Пјесму из Mostara zabilježio је Mehmed Dželaluddin Kurt u svojoj klasičnoj zbirci prema kazivanju majke Nazife.

Umihana nije dopustila da život doneše zaborav, tako da je čitav život pjesmama oplakivala najboljeg junaka-stjegonošu, svog dragog Muju. Zbog besprimjernog sevdaha prozvala se Sevdom, pa je u narodu mnogo poznatija pod tim imenom. U pjesmi Čamđzi Mujo i lijepa Uma Umihana nam otkriva svoju bol za izgubljenim vjerenikom govoreći da ga je žalila *tri godine dana, za godinu lica ne umila, a za drugu ne nasmijala se, a za treću kosu ne oplela*. Kad je nastala četvrta godina odrezala je kosu (možda i najvažniji ženski ukras) i poslala daji na kapiju, *ko probodi da joj kosu žali*, dakle, da svi saznaju za njenu bol i odricanje od života jer je *izgubila svog suđenika, što ga neće stići do vijeka*.

Odricanje od svog ženskog bića i uobičajenog života njenim je sugrađanima pokazalo da je lijepa djevojka iz siromašne i čestite sarajevske porodice zaista nešto izuzetno. Taj je postupak izazvao istovremeno divljenje i sažaljenje, pa se o Umihaninoj ljubavi počelo pričati još za njenog života. Mnogi su njenu odluku da se nikad ne udaje smatrani ludošću jer je “smrću zaručnika djevojka oslobođena svih obaveza i može tražiti sebi muža”. Međutim, Umihina ljubav bila je zaista nešto posebno.

Njene pjesme bile su toliko popularne da su se po mahalama pjevale kao narodne. Neki autori navodili su da se u starom Sarajevu (u vrijeme prije Drugog svjetskog rata) još mogla čuti izreka Voli k'o Sevda. Književni historičari pretpostavljaju da se mnoge Umihanine pjesme danas smatraju narodnim i tvrde da se svega tri pjesme sa sigurnošću mogu smatrati Umihaninim: *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije, Pogibija aga Sarajlja pod Loznicom 1813.* i *Čamđzi Mujo i lijepa Uma*.

Kako je stvarno Umihana Ćuvidina živjela, kad je umrla i gdje je tačno sahranjena, nemoguće je ustanoviti. Kemura (u knjizi objavljenoj 1912. godine) piše da je od svoje nane slušao priče o pjesnikinji Umihani.

Pamtila ju je kao staru djevojku koja je stanova na lijevoj obali Miljacke na Hridu. Smatra se da je umrla oko 1850. godine i da je sahranjena "pod Gajem" na Hridu, vjerovatno bez natpisa na nišanu jer se u to vrijeme siromašnijim ženama, uz to još neudatim i prostijeg roda, nije običavalo stavljati natpis na nišanu.

Period koji smo letimično dotakli karakteriše ukrštanje tradicionalnog i modernog, stranog i domaćeg, a protivrječnosti ovih ukrštanja su se odražile i na same žene. Radovi strankinja, koje su obilježile period prosvjećivanja i utrle put novim pogledima na mjesto i ulogu žene u društvu, bili su značajni u ovom periodu, takođe.

ANTIFAŠISTIČKA BORBA

Piše: Adna Nalić

U Bosni i Hercegovini period Drugog svjetskog rata obilježavaju drugarice, ilegalke, komunistkinje, borkinje, partizanske ljekarke i narodne heroine. Žene počinju da se uključuju u politiku postajući članice Komunističke partije Jugoslavije i javlja se sve veća želja da javno djeluju. Prvi put se javlja ideja o ravnopravnosti spolova te se dovode u pitanje stereotipi i tradicionalne vrijednosti, što rezultira stvaranjem organizacije Antifašističkog fronta žena.

Učešće žena u narodnooslobodilačkoj borbi bilo je temelj za novu percepciju uloge žene u društvu. Jedna od njih je i **Lepa Radić**, koja je bila jedna od deset borkinja iz Bosne i Hercegovine koja je odlikovana ordenom te proglašena narodnom heroinom. Lepa Radić je rođena 1925. godine u selu Garešnici kod Bosanske Gradiške. Stupila je u partizane 1941. godine i postala članica Komunističke partije Jugoslavije. Lepa je također surađivala sa omladinom kao aktivistica Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Imala je svega sedamnaest godina kada je kao borkinja krenula u akcije, te pomagala pri zbrinjavaju ranjenika i ranjenica. Hrabra Lepa se borila sve do trenutka kada su je Nijemci zarobili i osudili na smrt vješanjem u Bosanskoj Krupi. Za svoju borbu i hrabrost odlikovana je titulom narodne heroine 20. decembra 1951. godine. U literaturi se pominje kao najmlađi narodni heroj iz Potkozarja.

Među mnogobrojnim borkinjama i narodnim heroinama bile su i liječnice. **Roza Papo**, jedna od mnogobrojnih Jevrejki koje su učestvovale u narodnooslobodilačkoj borbi, djelovala je u sklopu Jugoslovenske narodne armije kao general-majorka sanitetske službe. Bila je prva žena generalka i partizanska liječnica. Rođena je u Sarajevu početkom Prvog svjetskog rata, a zavrsila Medicinski fakultet u Zagrebu pred sami početak Drugog svjetskog rata. Članica Komunističke partije Jugoslavije postala je 1942. godine, a već 1943. godine organizatorica i upravnica partizanske bolnice u selu Donja Trnova kod Ugljevika. Nakon završetka rata, Roza je nastavila svoju medicinsku karijeru. Potrebno je istaknuti da je specijalizirala infektologiju te postala prva načelnica Klinike za infektivne bolesti na Vojnomedicinskoj akademiji 1961. godine. Nedugo nakon toga postaje i docentica, a zatim i profesorica za infektivne bolesti. Pored činjenice da je bila dobitnica raznih jugoslovenskih odlikovanja, bila je i jedna od dvije žene koje su odlikovane generalskim činom u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Preminula je u Beogradu 1984. godine.

Danica Perović je također bila liječnica te sanitetska pukovnica Jugoslovenske narodne armije. Njena porodica je bila mnogočlana; tri brata i pet sestara od koje su četiri bile učesnice narodnooslobodilacke borbe. Rođena je 1907. godine u Ljubiji kod Prijedora za vrijeme austrougarske vladavine. Medicinski fakultet u Beogradu je završila 1939. godine, a potom specijalizirala hirurgiju te radila u Banjoj Luci. Početkom Drugog svjetskog rata je rukovodila partizanskom bolnicom u selu Jošavka Gornja kod Čelinca, u koju je upao četnicki puč, te ubio sve ranjenike, a Danicu zarobio. Uspjela je da pobegne iz zarobljeništva i nastavila da radi u sanitetu sve do kraja rata. Slično kao i Roza, nakon završetka rata Danica je nastavila ljekarsku karijeru na Vojnomedicinskoj akademiji u Beogradu. Bila je specijalistkinja plastične hirurgije i nositeljica jugoslovenskih odlikovanja. Kao znak sjećanja na nju, u banjalučkom naselju Česma postoji Ulica dr. Danice Perović.

Kata Pejnović, rođena 1899. godine u selu Smiljan kod Gospića u Hrvatskoj, bila je političarka i narodna heroina. Kata je 1938. godine postala članica Komunističke partije Jugoslavije i time obiljezila početak svog djelovanja u tadašnjem društveno-političkom životu. U Lici je aktivno radila na formiranju organizacije Antifašističkog fronta žena. Prva konferencija Antifašističkog fronta žena je održana u Bosanskom Petrovcu gdje je Kata izabrana za predsjednicu AFŽ-a Jugoslavije. Kada je 1942. godine održano prvo zasjedanje AVNOJ-a u Bihaću, Kata bila jedina vijećnica AVNOJ-a. Njeno političko djelovanje je također obilježila funkcija potpredsjednice Sabora NR Hrvatske. Preminula je 1966. godine u Zagrebu gdje je i sahranjena na zagrebačkom groblju Mirogoj u Grobnici narodnih heroja. Proglašena je narodnom heroinom 1968. godine.

Leposava Perović - Lepa je rođena u selu Mašići kod Banja Luke 1911. godine. Po profesiji je bila učiteljica, a već u toku školovanja priključila se revolucionarnom omladinskom pokretu. Prvo radno iskustvo odvodi Lepu u učiteljsku službu Potkozarja. Dok je pohađala kurs za fiskulturu u Beogradu, priključila se revolucionarnom radničkom pokretu. Iako je bila procesuirana pred Državnim sudom za zaštitu države, oslobođena je uslijed nedostatka dokaza. Postala je članica Komunističke partije Jugoslavije 1934. godine. Radila je aktivno na političkom djelovanju među seljacima, kao i sa djecom, a i sa ženama zarad njihovog političkog i kulturnog uzdizanja. Zbog svog političkog uticaja kažnjena je isključenjem iz učiteljske službe. Nakon toga, Lepa se preselila Beograd i zaposlila u fabrici tekstila. Ubrzo je nastavila i svoje političko djelovanje i organizirala štrajk zbog loših uvjeta rada zajedno sa Raselom Baruh. Iako je mnogo puta bila uhapšena i obnašala različite funkcije u političkim organizacijama, nakon oslobođenja Jugoslavije izabrana je za narodnu poslanicu u Narodnoj skupštini NR Bosne i Hercegovine. Sa svojim suprugom, Kočom Popovićem, sakupljala je umjetnička djela koja je darovala Općini Lazarevac. Danas se u Modernoj galeriji u Lazarevcu nalazi "Legat Lepe Perović". Bila je i direktorica Galerije fresaka u Beogradu.

Lepa je preminula 2000. godine u Beogradu. Osim raznih jugoslovenskih odlikovanja, dobitnica je i inostranog Ordena Dobročinstva koji joj je dodijelila grčka kraljica Frederika.

Svakako najznačajniji trenutak kada govorimo ne samo o položaju žena u Drugom svjetskom ratu nego i generalno o historiji ženskog organizovanja u BiH desio se osnivanjem Antifašističkog fronta žena. Uloga AFŽ-a različito se u literaturi tumači i ocjenjuje. Međutim, svaka diskusija o ovim pitanjima je dobrodošla jer znači ponovno promišljanje emancipacije i feminizma na ovim prostorima.

SOCIJALIZAM

Piše: Mirza Halilčević

Ravnopravnost spolova je bila važan segment komunističke ideologije. Ona je imala značaj kada je riječ o različitim oblicima uključivanja žena u narodnooslobodilačku borbu. Međutim, kada analiziramo učešće žena na mjestima donošenja značajnih političkih i vojnih odluka, onda možemo zaključiti da je ravnopravnost spolova bila prilično deklarativnog karaktera. Ipak ne možemo poreći da su se u ovom raskoraku između stvarnog i deklarativnog desile ogromne promjene koje će otvoriti novo poglavlje u priči o položaju žena u BiH.

Smilja Mučibabić (1912 - 2006) antifašistkinja, biologičarka, ekologinja, autorica nagrađivanih udžbenika za visoke i srednje škole, danas je prepoznata kao simbol moderne biologije. Smilja se smatra jednom od najuglednijih naučnica na prostoru bivše Jugoslavije. Svoju titulu doktorice bioloških nauka stekla je na Kembridžu samo osam godina nakon Drugog svjetskog rata, a također je bila i jedna od osnivačica Prirodno-matematičkog fakulteta u Sarajevu. Dala je neizmjeran doprinos razvoju obrazovanja u Jugoslaviji, ali i u Bosni i Hercegovini, gdje je provela veliki dio svog radnog vijeka obnašajući različite obrazovne funkcije. Objavljivala je naučne radove u najpoznatijim međunarodnim ekološkim i biološkim časopisima, a smatra se i pionirkom eksperimentalne i teorijske ekologije.

Herta Kuna (1922 - 2009) je bila filologinja i historičarka. Svoj radni vijek provela je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je i predavala staroslavenski jezik, historiju jezika i historiju književnog jezika. Već je tokom studija primijećena njena aktivnost i nadarenost te je odmah po završetku fakulteta postavljena za asistenticu na predmetu Staroslavenski jezik. Dala je veliki doprinos u istraživanju srednjovjekovne bosanske književnosti i bosanske franjevačke pismenosti. Zahvaljujući zalaganju profesorice Herte Kune, 1986. godine objavljeno je fototipsko i kritičko izdanje najznačajnijeg i najljepšeg bosanskog srednjovjekovnog spomenika *Zbornika krstjanina Hvala*. To je bio izuzetan i prvorazredan kulturni događaj za Bosnu i Hercegovinu. Za svoj predani rad dobila je i značajna priznanja i nagrade, poput Šestoaprilske nagrade Grada Sarajeva, 27-julske nagrade, Ordena rada sa zlatnim vijencem, Ordena zasluga za narod sa srebrenom zvjezdrom, Medalje za hrabrost, Plakete Univerziteta u Sarajevu i Plakete grada Sarajeva. Svoje rade objavljivala je u brojnim naučnim časopisima, kao što su Jezik, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Život, Izraz, Književni jezik, Pregled, Radovi Naučnoga društva BiH.

Branislava Peruničić (Pančevo, 1936) je naučna saradnica Instituta za automatiku i računarske nauke (IRCA), saradnica Instituta za računarske i informacijske sisteme (IRIS) u Energoinvestu, predsjednica Savjeta za kompjuterizaciju Energoinvesta te delegatkinja Savjeta akademija SFRJ u komisiji za nauku. Predsjednica je bh. sekcije vodećeg svjetskog Instituta inžinjera/ki elektrotehnike, elektronike i računarstva (IEEE), redovna profesorica Elektrotehničkog fakulteta i članica ANUBiH-a. Kao gostujuća profesorica predavala je godinama u Americi. Objavila je ukupno dvadeset i devet radova, kao i udžbenik *Analiza signala i sistema*, sa koautoricom Melitom Ahić-Đokić. Najznačajniji doprinos ostvarila je u tri oblasti: teoriji sistema sa promjenjivom strukturom; digitalnoj zaštiti, lokaciji kvara i mjerjenja u elektroenergetskim sistemima i teoriji grafova.

Jasmina Alić Musabegović (Vogošća, 1941) je romansijerka, književna kritičarka i prevoditeljica sa francuskog jezika. Rodila se na željezničkoj stanici u Vogošći kod Sarajeva, što je, kasnije će se pokazati, važno i za njen romansijerski opus. Djatinjstvo je provela u Mostaru, a u Sarajevu je završila klasičnu gimnaziju i studij na Filozofskom fakultetu. Jasmina Alić Musabegović je poziciju žene u bh. društvu stavila u centar pažnje svog stvaralaštva. U svojim djelima ona prati i aktualizira živote običnih žena, a svojim djelima – *Snopis* (1980) i *Skretnice* (1986) „osyežila je bosanskohercegovačku prozu“, kako je napisala Hanifa Kapidžić Osmanagić. Pripovjedačko tkivo u tim romanima čini život žene u ilegali, gdje se sve snage njenog bića bore za djecu, njihov i svoj goli život, gdje spisateljica iskazuje začudne sposobnosti za procjenu odnosa među ljudima. Ona odbacuje sve vjekovne predrasude i svodi životne račune na čvrstu podlogu ljudske solidarnosti te ispisuje historiju ženske emancipacije. Musabegović je glavna i odgovorna urednica knjige sjećanja učesnica u NOB-u: Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945. godine.

Vesna Ljubić (Prnjavor, 1938) je rediteljica, scenaristica i producentica. Osamdesete godine, kao najznačajnije i najplodnije vrijeme dotadašnje bh. kinematografije, obilježio je i prviigrani film koji je režirala žena: *Prkosna delta* Vesne Ljubić. Diplomirala je na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a zatim je studirala režiju na Akademiji Centro esperimentale di cinematografia (CSC) u Rimu. Vesna Ljubić je uvijek nastojala ostati vjerna svom filmskom izrazu bez obzira na dominantne trendove. Njeni filmovi tematiziraju živote običnih ljudi, njihovo siromaštvo i izdržljivost unatoč svim nedaćama. Vesna Ljubić je snimala igrane i dokumentarne filmove u Italiji, SFRJ i Indiji. Neki od najpoznatijih su: *Bosanska rapsodija na rubu znanosti*, *Adio Kerida*, *Posljednji skretničar uzanog kolosijeka*, *Prkosna delta*, *Simha*, *Putovanje i Ecce Hommo*. Bila je i urednica Redakcije dokumentarno-dramskog programa Radija Federacije BiH. Poznat je njen putopis o Havajima.

Dobila je brojne nagrade i priznanja za svoj rad i zalaganje.

Žene u socijalizmu su se ubrzano emancipirale, životne prilike su postajale sve izazovnije i raznovrsnije ... a onda je počeo rat.

DEVEDESETE

Piše: Ana Buljan

Ovo nije bio naš rat.

U ratnom periodu (1992-1995), kao i poraču, brojne značajne žene iz različitih sfera javnog života ostavile su svoj trag. Ovaj rat, kao i drugi u povijesti čovječanstva, bio je muška priča, u kojoj su žene sudjelovale na različite načine, ali najčešće po strani. Žene su imale simbolične uloge: mirotvorke, aktivistkinje, nemoćne i pasivne žrtve. Ukratko, bile su suprotnost muškom ratu. Stvarna uloga žene u ratu je bila uistinu ovakva, ali i mnogo više od toga. Prve žrtve rata su uvijek bile žene, jer je njih direktno pogađao raspad sistema, te je briga za obitelj i društvo ostajala na njima. Zabilježeno je mnogo slučajeva kršenja ljudskih prava, pogotovo ženskih, na veoma specifične načine. No, rat u BiH je bio konflikt koji je ujedno uticao i na osnaživanje žena. S obzirom na to da su mnogi muškarci bili mobilizirani i nisu se mogli kretati slobodno jer su sudjelovali u vojsci, skoro čitav javni prostor je bio ostavljen ženama. Žene su uspjele preoblikovati tradicionalne uloge koje su bile društveno propisane za žene i muškarce, što je pojačalo žensko samopouzdanje. Istaklo se mnogo novih žena vođa, koje su i sa završetkom rata nastavile ispunjavati svoje uloge.

Jedna od vrlo zanimljivih žena iz ovog perioda sigurno je **Mirsada Hukić**. Ova znanstvenica se bavila mikrobiologijom – znanosti o mikroorganizmima, odnosno malim, oku nevidljivim bićima. Mirsada je već sa dvadeset i četiri godine postala doktorica medicine, a skoro cijeli život, i prije rata, bavila se ovom posebnom granom znanosti. Godine 1992. postala

je doktorica medicinskih znanosti, a između 1993. i 1997. godine je radila na Medicinskom fakultetu u Tuzli, na Katedri za mikrobiologiju. Pred sami kraj rata, u Tuzli je izbila epidemija dotada malo istražene mišje groznice koja je imala zastrašujuće razmjere, jer je više od tisuću vojnika bilo zaraženo groznicom. No, doktorici je upalo u oči da se među vojnicima razvijaju dvije različite vrste iste bolesti: jedni su imali blage simptome, dok su drugi imali vrlo teške, koji su često završavali smrtnim ishodom. Ubrzo je posumnjala na mogućnost postojanja dva različita virusa iste bolesti koji su se širili među vojnicima. Međutim, nije bilo jednostavno utvrditi dalje uzroke i razmjere problema, jer je bila prisiljena raditi u teškim uvjetima, s manjom opreme. Uz pomoć Svjetske zdravstvene organizacije i Švedskog instituta za zarazne bolesti, njene pretpostavke su potvrđene. No, to je bio tek prvi dio rješenja. Da bi do kraja utvrdila vrstu virusa, a samim time i načine liječenja istog, Mirsada je odlučila istražiti miševe, koji su bili prenosnici ove zarazne bolesti. Imala je dogovor sa vojnicima: oni su lovili miševe, a ona ih je plaćala po 10 maraka. Istražujući miševe, došla je do konačne potvrde svoje pretpostavke: groznicu su uzrokovala dva virusa, a svoje otkriće je nazvala Tuzla43, jer je na uzorku iz miša broj 43 došla do konačnog zaključka. Pored ovoga, njen tim je daljnjim istraživanjem vojnika koji su preboljeli ovu bolest, saznali da u većini slučajeva ostaju posljedice ove bolesti. Do tada se vjerovalo da bolest mišje groznice ne ostavlja nikakve posljedice na čovjeka.

Zbog ovog otkrića, koji je objavljen naknadno kao rad i citiran je više od 100 puta u raznim drugim istraživanjima, Mirsada je 2003. primljena u Europsku akademiju nauka (EAS), u oblast biomedicine. Time je postala prva žena iz Bosne i Hercegovine koja je postala redovna članica ove akademije. Tek 2012. postaje dopisna članica Akademije znanosti i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Mirsada je i danas profesorica na Univerzitetu u Sarajevu te aktivno radi na istraživanjima različitih virusa i drugih uzročnika bolesti s kojima se svakodnevno susrećemo.

Arijana Saračević je zasigurno jedno od najzvučnijih imena ratnog, ali i poslijeratnog novinarstva u BiH. Po završetku studija, radila je na radio stanici svog rodnog grada, Radio Jajcu. Ubrzo poslije, dobila je posao na Televiziji Sarajevo. Arijana je na početku rata imala samo dvadeset i osam godina, no odlučila je ostati u Sarajevu kao novinarka i ratna reporterka. Za vrijeme rata, napravila je preko 2000 reportaža sa prvih linija. U opkoljenom Sarajevu, posao reporterke bio je iznimno opasan i težak. Između ostalog, vladao je nedostatak zaštitne opreme i za novinare nije bilo zaštitnih prsluka koji bi im osigurali makar djelomičnu sigurnost pod paljbom.

Arijana, njene kolegice i kolege su četiri godine riskirali svoj život i neu-morno se angažirali za to da pošalju slike Sarajeva i Bosne i Hercegovine u cijeli svijet. Dok su vojnici na linijama pucali iz vatrenog oružja, njihovo oružje su bili mikrofon i kamera. Arianin rad i hrabrost je prepoznat u BiH, ali i u svijetu. Dobitnica je *Zlatnog ljiljana*, najvećeg ratnog priznanja za hrabrost, a ujedno je i prva osoba koja nije bila pripadnica nijedne vojske a koja je primila ovu nagradu. Pored toga, dodijeljena joj je nagrada za najboljeg ratnog reportera/reporterku *Crystal Eagle* u New Yorku 1993., koju dodjeljuje Međunarodna fondacija za žene. Zajedno sa **Mirsadom Sakić Hatibović** dobila je i priznanje za hrabro izvještavanje tokom rata *Courage in Journalism* (Hrabrost u novinarstvu) koju je dodijelila Međunarodna ženska medijska fondacija. Arijana se sama ne voli predstavljati kao ratna reporterka.

Prema vlastitim riječima, ona je bila novinarka prije rata, u ratu i poslije rata. Jednom prilikom je izjavila: "Povijest je pokazala da su žene uvijek bile hrabrije. Zašto bih ja bila drugačija?". Po završetku rata, Arijana je nastavila raditi kao novinarka i reporterka. Njeni najpoznatiji angažmani su u emisiji *60 minuta*, ali i u drugim emisijama Informativnog programa.

Arijana se danas bavi dokumentarcima, a neki od njih su: *Znam šta je ofsjad*, *Papa Benedikt XVI*, *Emerik Blum* i drugi.

Unatoč tome što nije porijeklom iz Bosne i Hercegovine, **Monika Hauser** je ostavila dubok trag za vrijeme ali i poslije konflikta na našim prostorima. Rođena u Švicarskoj, ova hrabra i požrtvovana žena studirala je medicinu s ciljem da postane ginekologinja. Već tijekom svog rada u različitim bolnicama u Njemačkoj, bila je svjedokinja nemarnom i ne-humanom odnosu prema ženama za vrijeme pregleda i liječenja bolesti na ginekološkim odjelima. U ranim godinama svog djelovanja zaradila je nadimak "Crvena vještica" zbog jasnog zahtjeva za boljim i osjetljivijim tretmanom pacijentica. Nakon što je krajem 1992. u njemačkom magazinu *Stern* pročitala članak o masovnim silovanjima koja se provode nad ženama u Bosni i Hercegovini, otputovala je u Zagreb na sastanke s različitim udruženjima žena s ciljem osnivanja centra za ženske žrtve rata koji će djelovati neovisno od nacionalne pripadnosti.

Nakon dugih razgovora i sakupljanja informacija, odlučuje se za to da osnuje svoj centar u Zenici, koja je u to vrijeme bila utočiste tisućama izbjeglica. Njezin cilj je bio autonoman, feministički, politički neovisan, decentraliziran i nenacionalistički centar za psihološku i medicinsku pomoć ženskim žrtvama rata. U prostorije bivšeg vrtića smjestio se tim doktorica, medicinskih sestara, psihologinja, psihijatrica, tajnica i voditeljica kuće. U prizemlju je uređena jedna ambulanta i operaciona sala, dok je na katu opremljen životni prostor za dvadeset žena. U suradnji sa kolegicama i suradnicama iz Njemačke, skupljaju se namirnice, namještaj, medicinska oprema i finansijska sredstva za rad centra. U travnju 1993. otvara se Medica Zenica. Ono što je važno i specifično za tim koji je doktorica Hauser sastavila je naglasak na isključivo ženskom sastavu, kao i etnička raznolikost suradnica.

Za vrijeme rata, Medica Zenica je pružila medicinsku pomoć i psihološku pomoć brojnim ženama koje su pretrpjеле silovanje od strane vojnika koji su ulazili u područja gdje su se nalazili civili. U međuvremenu, Monika se vraća u Njemačku gdje je osnovala udrugu *Medica mondiale*, koja je postala međunarodna, te se i poslije Bosne i Hercegovine nastavila zauzimati za pružanje pomoći i zaštite ženama, koje su vrlo često neprepoznate kao žrtve ratnih događanja. Već u prosincu 1993. godine, Moniki je dodijeljena nagrada za Ženu godine njemačke javne televizije ARD-a. U travnju 1999. godine, po izbjijanju rata na Kosovu i u Albaniji, odlazi na Kosovo i osniva Medica Kosovo. Poslije toga, preuzima političko i poslovno vođenje *Medice mondiale*, te nastavlja osnivati centre za žene u područjima konflikta širom svijeta. Godine 2008. dodijeljena joj je alternativna Nobelova nagrada *Right Livelihood Award* za „neumorno zalaganje za žene, koje su u područjima rata doživjele najstrašnije seksualno nasilje.“

Pionirka novinarstva i poslijeratnog mirotvorstva, **Snježana Mulić**, osnovno, srednje i visoko obrazovanje završila je u Sarajevu. Za vrijeme rata, Snježana je bila voditeljica Press centra u općini Novi Grad, odašte je sa četveročlanim timom izvještavala elektronske i tiskane medije o ratnim zbivanjima u Sarajevu. Unatoč otežanim okolnostima i stalnoj nestasici koja je vladala, Snježana i njem tim su redovno izdavali novine „Novi Grad“, prevodili ih na francuski, prebacivali ih na CD-ove i slali u francuski grad St. Nazaire, koji je slao humanitarnu pomoć stanovnicima općine Novi Grad. Ova suradnja se proširila, te od 1993. godine grupe osnovnoškolaca iz Novog Grada svako ljeto idu u Francusku učiti jezik.

Za vrijeme konflikta u Bosni, snimila je dokumentarni film *A Letter Recommended from the Heart* koji je govorio o životu djece u Sarajevu za vrijeme rata. I ovaj film je preveden na francuski, te je emitiran na lokalnoj televiziji u zapadnoj Francuskoj. Ovo je motiviralo stanovništvo da sakupi i pošalje humanitarnu pomoć djeci čije su priče ispričane u filmu.

Njezin drugi film *Jetimi*, govori o dječaku i djevojčici iz miješanog braka između Hrvata i Bošnjakinje. Njihov otac je, boreći se u Armiji BiH, ubijen. Film je emitiran na TVBiH u vrijeme kada su vladali najstrašniji konflikti između Hrvata i Bošnjaka i značajno je ublažio tenzije koje su već zavladale među djecom različitih nacionalnosti.

Snježana je i poslije rata aktivno radila na probijanju barijera i graniča koje su smatrane neprobojnim. Uvijek je radila na tome da obavijesti domaće i međunarodne medije o stanju i uvjetima za vrijeme rata i poslije rata. Glavni ciljevi njenog rada uvijek su bili zaštita i promicanje ljudskih prava, što je često podrazumijevalo izlaganje različitim rizicima, od oružanog sukoba, do društvene osude i odbacivanja. Sa završetkom rata, postala je pionirka življenja principa slobodnog kretanja, pratila je procese povratka izbjeglica i ponovnog spajanja razorenog bosanskohercegovačkog društva. Već 1996. godine, Novinarsko udruženje BiH ju je imenovalo novinarkom godine. Bila je jedna od 1000 žena koje su predložene za Nobelovu nagradu za mir 2005. godine, jer je bila prva novinarka iz BiH koja je u siječnju 1996. ušla u takozvani zapadni Mostar i prva novinarka iz Sarajeva koja je ušla u Srebrenicu i razgovarala sa stanovništvom. Poslije rata radila je i na filmu *Opsada*, te napisala knjige: *Sanduk po mjeri*, *Povratak i Sto dana tavana*. Danas radi kao novinarka za *Al Jazeera*.

Za vrijeme opsade grada Sarajeva, koja je započela u aprilu/travnju 1992., mnoge škole su izgubile svoju glavnu, obrazovnu funkciju. Dio prostorija je iskorišten za smještaj vojnika, dio srušen, a neke zgrade su služile i kao smještaj za izbjeglice. No, djeca su i dalje trebala obrazovanje, za što su se pobrinule profesorice zaposlene u Pedagoškom zavodu **Hajrija-Šahza Jahić i Melita Sultanović**. Unatoč vanrednom stanju u gradu, Ministarstvo obrazovanja je donijelo odluku o početku školske godine. Zadatak organiziranja nastave i prilagođavanje izvanrednim uvjetima koji su vladali u gradu dodijeljen je mjesnim školama.

Zbog toga je školska godina započela tek u ožujku 1993. godine. Tada je održana skraćena školska godina. Kao zaposlenice Pedagoškog zavoda, profesorice Jahić i Sultanović su na sebe preuzele obavezu analize i pripreme obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Prvi zadatak je bio procjena svih potreba škola te potreba izbjeglica i lokalne djece u gradu. S obzirom na posebnu prirodu situacije u kojoj su se nalazile, njihov rad je bio pretežno improvizacija. Njihova ideja je bila da se prvo normalizira čitava situacija za djecu. Potom su razvile primjer programa ratne škole na jednom mjestu i proširile ga na sve dijelove grada. Program ratnih škola je obuhvaćao teme i gradivo iz školske godine koja je nasilno prekinuta u travnju, te nastavak započete godine. Prva ratna škola je započela s radom na Bjelavama, na osnovu koje se program profesorica Jahić i Sultanović proširio širom opkoljenog Sarajeva.

U nedostatku prigodnih prostorija, učitelji i učiteljice su nastavu često održavali u podrumima ili u haustorima zgrada. Opsada grada je značila ograničenu mogućnost slobodnog kretanja. Kasniji izvještaji međunarodnih organizacija i rezultati pokazuju da je program ratnih škola u organizaciji profesorica Pedagoškog zavoda bio proveden uspješno. Prema riječima profesorice Jahić: „Škole su bile jedina institucionalna struktura koja je mogla ponuditi nastavak prijeratnog života u sadašnjem životu izbjeglica i rata.“ Rad profesorica za vrijeme opsade Sarajeva je još jednom pokazao važnost obrazovanja i u kriznim vremenima. Program koji su one osmislice i ostvarile bio je od velikog značaja za budućnost djece koja su se tada nalazila u gradu. Nastavak obrazovanja, bez značajnog prekida i gubitka vremena, osigurao je uspješan nastavak obrazovanja u sarajevskim školama i nakon rata. Bio je to znak nade: ništa ih nije moglo zaustaviti u tome da se izbore za uspješnu i sretnu budućnost u miru.

GRANICE MILENIJA

Piše: Matej Vrebac

Naša današnjica i crtice iz života žena osvjetjavaju one koje nastavljaju borbu za jednakost i pokreću neke nove bitke za feminističke i aktivističke ciljeve. Te snažne žene ostavljaju novim generacijama prostor i uzore čije stope treba nastaviti i slijediti.

Poslije strahovitog ratnoga perioda, zaključno s Dejtonskim sporazumom, Bosna i Hercegovina je ušla u doba novih sustava ideja, od kojih će i dalje "stari" patrijarhat imati ključno mjesto pored kapitalizma. Patrijarhat smatra da je muškarac ideal ljudskog postojanja i svijet mjeri prema njemu. Tokom obimne ljudske povijesti, takvo uređenje je dovelo do brojnih nepravdi i loših događaja. Rađanjem novog milenija, rađa se i nova težnja da ovo doba bude pravednije i ravnopravnije. Iako se rat u Bosni i Hercegovini završio, pri potpisivanju i pregovaranju oko Dejtonskog sporazuma nije učestvovala niti jedna žena, iako će se neke stvari naizgled mijenjati, poput uvođenja rodnih kvota, jednakih prava i mijenjanja patrijarhalnih principa. Period tranzicije donio je samo prividno osjećaj ravnopravnosti. Nastavljaju se udari na ženska reproduktivna i seksualna prava (poput udara na abortus i kontracepciju) a broj nezaposlenih žena u odnosu na muškarce i dalje je veći. Svaka žena bi u današnjem dobu trebala imati pravo da odlučuje što želi sa svojim tijelom i da je ništa ne ograničava samo zato jer je rođena kao djevojčica, a ne kao dječak.

Nova vremena i potrebe tih vremena doprinijele su potrebi za stvaranjem novih ženskih pokreta i organizacija. Organizacije i pokreti pomažu u mnogim poljima razvoja, od educiranja do pružanja materijalne podrške. Tome su doprinijele i mirotvorke koje su u ratnom dobu pomagale oko prelaska granica, pružanja pomoći i osluškivanja lokalnih potreba. Umrežavanje ženskih pokreta uveliko je pomoglo da se prikaže situacija silovanih žena, raseljenih i svih drugih pogodenih ratnim strahotama. No, nakon tamnog perioda, svijetla tačka je bilo pokretanje Rodnih studija u okviru Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Javljanje novih feminističkih grupa koje su se orijentirale na borbu i onih žena koje su na marginama marginata poput lezbejki i romkinja te pojava cyberfeminizma, dokaz je da se napredak događa i da se otvaraju nova polja na kojima treba djelovati. Ipak, svakoga dana neprestano treba raditi na tome da bude bolje, jer bolje je uvijek moguće. Da bi bilo dobro nama, treba biti dobro i svima ostalima, kao i obrnuto.

Nirman Mornjak Baburać je rođena u Sarajevu 1954. godine, a umrla je 2007. godine. Diplomirala je na Odsjeku za slavenske jezike i književnost te je studirala na Odsjeku za opštu književnost i teatrologiju u Sarajevu, gdje će kasnije raditi na istim odsjecima kao izvrsna i draga profesorica pokušavajući osvremeniti i učiniti nastavu što kreativnijom. Magistrirala i doktorirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s tezom *Metatekst i metatekstualnost – Problem estetske funkcije*. Njen doktorski rad će kasnije biti objavljen u obliku knjige *Metatekst*, koja će zaživjeti kao jedna od onih knjiga koje su bile književno-teorijski noviteti na našem području. Njena druga knjiga, *Retorika tekstualnosti*, objavljena je 2003. godine. Osim na Filozofskom fakultetu, predavala je i na Akademiji scenskih umjetnosti teške teorijske predmete s lakoćom i entuzijazmom. Zaslужna je što je predmet Naratologija, nauka o pripovijedanju i pričama, uveden na Filozofski fakultet. Profesorica Nirman se zalagala da se obraća pažnja i na one priče koje su po pravilu bile zanemarivane nepravedno, priče koje je historija pisana muškom rukom zanemarivala ili krivo interpretirala.

Bila je osnivačica i profesorica na master programu Rodnih studija u Sarajevu. Ostat će upamćena kao profesorica koja je davala mnogo i tražila od svojih studentica i studenata da uvijek imaju propitivački stav.

Farah Tahirbegović je rođena je 6. aprila 1973. godine u Sarajevu, a preminula je 2. juna 2006. Bila je istaknuta književnica, teoretičarka, kritičarka i glazbenica. Diplomirala je na Odsjeku za komparativnu književnost i bibliotekarstvo u Sarajevu. Ratno i poratno vrijeme provela je u Ljubljani ostavljajući i tamo tragove kao što je bila knjiga *Pismo roditeljima* i glazbena grupa *Dertum*. Sevdah joj je bio tema za istraživanje i teoretsku raspravu, a objavila je i monografiju Zaima Imamovića. U izdavačkoj kući Buybook, na poziciji izvršne urednice i urednice za odnose s javnošću, pokrenula je mnoge nove edicije, poput *Sufistana* i *BuyFemina-Book* u kojoj je objavljena značajna knjiga *Zaboravljeni vladarice Islama*. Između ostalog, Farah je radila je za časopis *Lica* i festival MESS te bila sekretarka Udruženja literarnih stvaralaca izdavača i knjižara LIKBiH. U oktobru 2017. godine, objavljena je njena knjiga *Pismo roditeljima/Priče s govornom manom*, koju su uredile Mirjana Evtov i Ferida Duraković. U znak sjećanja na voljenu Farah, njene prijateljice i prijatelji su nakon njene smrti osnovali Fondaciju „Farah Tahirbegović“ čiji je cilj razvoj izdavačke djelatnosti, književnosti, bibliotekarstva i opće kulture.

Hedina Tahirović Sijerčić je rođena 11. novembra 1960. u Sarajevu, gdje je diplomirala žurnalistiku na Fakultetu političkih nauka, a potom je, uslijed ratom uzrokovanih izbjegličkih selidbi, u Kanadi završila i učiteljsku školu. Prije ratnih dešavanja radila je kao prva novinarka i TV producentica romskoga porijekla. Hedina se ističe na mnogim poljima i oblastima: aktivističkim - gdje se bori za romska prava i podržava mnoge nevladine organizacije koje se bore za iste ciljeve, te akademskim - kao prevoditeljica, književnica i novinarka. Od njenih objavljenih radova ističu se: *Bosansko-romski i romsko-bosanski rječnik*, *Čuj, oseti bol! / Ashun, hachar dukh!* te

nagrađivanu zbirku poezije i knjigu *Kako je Bog kreirao Rome*. Važno je spomenuti da je Hedna objavila i rječnik romsko-engleskog jezika. 2016. godine objavila je knjigu „*Rodni identiteti u književnosti romskih autora na prostorima bivše Jugoslavije*“ gdje piše o Romkinjama i književnosti koju su stvarale, što je do tada bila tema o kojoj se nije pisalo. Hedina je svjesna koliko su značajni različiti jezici, ne da bi pravili razliku među nama nego da bi nas spajali, o čemu svjedoče njezini rječnici. Trenutno je zaposlena pri Katedri za indologiju i dalekoistočne studije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje predaje romski jezik, književnost i kulturu. Podučavati o drugim kulturama jeste poseban zadatak, pun zadovoljstva i odgovornosti, pogotovo kada je to često diskriminirana kultura.

Leila Šeper pripada generaciji onih feministkinja koje svoje polje djelovanja vide na internetskim platformama. Rodena je 1982. godine, po zanimanju je ekonomistkinja, ali kaže da je to najmanje zanima. Predstavlja se kao feministkinja u užoj specijalizaciji cyberfeminizma i politička aktivistkinja. Cyberfeminizam upravo kao polje na kojem se može raditi vid razvitak tehnologije i virtuelnih prostranstava. Naročito se ističe njen rad iz oblasti cyberfeminizma na portalu ženskaposla.ba. Leila *vjeruje da je moć u rukama običnih ljudi i da se sve može kad se male ruke slože*. Aktivna je na društvenim mrežama, a blog joj je kao izražajna forma najbliži. Leila potvrđuje kroz svoj rad da treba obraćati više pažnje na virtuelni prostor i pričati o cyber nasilju i sigurnosti. Također je prva žena u Bosni i Hercegovini koja proizvodi pivo. Iako muški svijet sebi uzima za pravo da je pivo njihovo piće, zapravo prva piva su otkrile i napravile upravo žene, kako kažu neka istraživanja.

Adela Jušić je rođena 20. oktobra 1982. u Sarajevu. Magistrala je na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu te Demokraciju i ljudska prava u jugoistočnoj Europi pri Univerzitetu u Bolonji i Sarajevu. Jedna je od suosnivačica Udruženja za kulturu i umjetnost Crvena, organizacije koja se bavi unapređenjem ženskog stvaralaštva i podizanjem svijesti o feminismu. Adela u svom umjetničkom stvaralaštvu koristi različite medije, od videa, performansa, kolaža pa do crtanja. Njen rad je prepoznat i van granica Bosne i Hercegovine. Uz Andreju Dugandžić, koja je takođe dio Udruženja za kulturu i umjetnost CRVENA, vodi program „Šta je nama naša borba dala?“, koji radi na razvoju online Arhiva antifašističke borbe žena Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Taj monumentalni rad, ostvarivan kroz različite pristupe i medije, govori o nepravedno zaboravljenim hero-inama iz doba narodnooslobodilačke borbe. Pored ovoga spomenutog detalja, kroz Adelin i rad Crvene je omogućeno da se pokažu mnoge značajne stvari koje su žene postigle u periodu Drugog svjetskog rata i poslije.

I za kraj, žene o kojima je bilo riječi u knjizi nas obavezuju da svakodnevno pomjeramo i prekoračujemo sopstvene ali društвom nametnute granice.

**Ovdje vam ostavljamo mesta da dopisujete imena žena koje
vama znače, od kojih učite, koje su vaše danas.**

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ideje poput ovih, koje pronose glas o ženama iz naše prošlosti i sadašnosti, ne treba da imaju klasične zaključke. Umjesto sumiranja ideje, na ovom mjestu vam nudimo crtice o tome šta nam je zajednički rad značio. Evo naših impresija.

Uzeti učešće u kreiranju ove publikacije za mene zaista ima višestruki značaj. Prije svega, bitno mi je znati da sam imao priliku baviti se najrazličitijim profilima žena i uviđati opstrukcije sa kojima su se iste suočavale, i koje se eventualno ponavljaju i dan danas. Uvijek je zanimljivo posmatrati kakvi simboli se kroz historiju njeguju, čije borbe, kakvi profili, i naravno koji rodni izražaji tu dominiraju. Historija nije nimalo bezazlen pojam i ono što se kroz istu reprezentira mora ako ništa barem iz dana u dan težiti da obuhvaća što širu sliku, što veći kadar i što više najrazličitijih profila. Historija nije jednodimenzionalna, i nije isključivo muška, a ni heteronormativna, i čvrsto vjerujem kako upravo ova knjiga ide u prilog toj hipotezi. Historija se mora demistifikovati i depatologizirati, i toga bismo, ako ništa, barem mi na Balkanu trebali biti svjesni. Neka ove žene budu podsjetnik svima nama da se trud, borba i zalaganje zaista isplati. (Mirza)

Kada smo prvi put razgovarali o ovom projektu, iz znatiželje sam odlučila prikupiti što više materijala, fotografija, crteža, bilo kakvih vizualnih podataka vezanih za ove značajne žene. Moram priznati da me iznenadilo koliko malo informacija postoji, uglavnom se radi o jednoj, dvije fotografije loše kvalitete. I upravo tu sam pronašla svoju motivaciju za rad na ovom projektu, željela sam pokušati doprinijeti sjajnim tekstovima dajući ovim ženama kroz svoju interpretaciju neko novo lice, i nadam se i novi život. (Vanja)

U želji da ostavim barem neki mali hommage barem jednom broju žena značajnih kroz povijest našeg društva pristupio sam radu ovog knjižuljka, iako ne postoji dovoljno tinte da se zabilježe sve hrabre i hvale vrijedne priče žena našeg podneblja. One su bile tu i dalje su oko nas. Majke, sestre, nećakinje, prijateljice, komšinice... Svaka od njih sa svojom pričom. Samo ih je historija (his-story - njegova priča) veoma često isključivala ili isključuje, iz neopravdanih razloga. Pisao sam o ženama koje su živjele sve donedavno te o onima koje su tu, među nama. Dovoljno je samo ponekada zagledati oko sebe da se vide priče svakodnevnih heroina. Pisao sam o Nirman, Farah, Hedini, Leili i Adeli jer su primjeri šta sve žene mogu, a mogu mnogo. Ja među svojim prvim uzorima imam dvije žene, mamu, koja može sve i sestru, koju sam možda rano izgubio, ali mi je svejedno dokazala šta sve jedna žena može da bude i postigne. (Matej)

Još kao učenica srednje, ali i osnovne škole, esto sam se znala zapitati zašto se žene ne spominju na časovima historije, časovima prirodnih nauka kao naučnice, a rijetko su se spominjale i kao književnice na časovima maternjeg jezika. Ovaj rad je donio jednu sasvim novu perspektivu u mom životu, i naučila sam nešto sto nikad nisam imala priliku da naučim u školi - da su žene oduvijek bile sposobne i uspješno doprinosile društvu. Spoznala sam sebe kroz žene o kojima sam pisala, ponoseći se njihovom hrabrošću i odvažnošću u periodu koji nije bio nimalo lagan za živjeti. Mozda nisam borkinja i narodna heroina kao Lepa Radić ili partizanska liječnica kao sto je bila Roza Papo, ali to ne znači da ne uspijevam napraviti paralelu izmedju svoje životne priče u 21. vijeku sa njihovim životnim pričama iz Drugog svjetskog rata. Isto tako, ne zaboravimo one 'obične' heroine u našim svakodnevnim životima. One su svuda oko nas; ali nekada i u nama samima. (Adna)

Kada sam bila tinejdžerka, u srednjoj školi, slušala sam planove kolegica pred upis studija i sama prolazila jednu veliku krizu, koju dugo nisam mogla definirati. Što god sam zamislila kao zanimljiv posao ili karijeru, djelovalo mi je neostvarivo. Zašto? Jednostavno, nikada nisam čula za ženu koja je obavljala isti, te nisam mogla zamisliti sebe na toj poziciji. Unutarnja borba s predrasudama i rodnim ulogama koje su nam svima nametnute je dugo trajala, te je razbuktala u meni vatru otpora i želje za promjenom. Iako živimo u relativno razvijenom društvu, svaki dan sveđećimo fenomenu 'prvih': prva premijerka, prva direktorica, prva dobitnica neke prestižne nagrade... Moja primarna motivacija je rad na svijetu koji će djevojčicama, dječacima i svima između pružiti izbor koji neće biti ograničen šablonima i rodnim ulogama. Žene o kojima sam pisala

su na mene ostavile dubok dojam. Izabrala sam novinarke jer su stavile život na kocku za istinu, znanstvenicu koja je spasila živote, doktoricu koja je pregazila državne i nacionalne granice, te profesorice koje su neu-morno radile na održavanju obrazovanja i privida normalnosti u istinski traumatičnom periodu, koji je obilježio našu sadašnjost. Nadam se da će njihove priče potaći još koju vatru, te da će srušiti brojne granice i šablone koji nas guše. (Ana)

Značajnim smatram činjenicu da smo ako ništa u publicistički fokus kroz ovu knjigu stavili upravo bosanske žene, odnosno, jugoslovenske. Vjerujem da je to također važno upravo zbog mogućnosti identifikacije. Iako je ideja izvorno motivisana američkom slikovnicom i pričama za laku noć, koja je zaista sjajna, bitnim za napomenuti smatram i to da i feminizam nije američka tekovina, nego je tu riječ o autentičnim iskustvima žena iz cijelog svijeta, pa i iz Bosne i Hercegovine. To su pitanja različitih privilegija i intersekcionalnosti, pa i predrasuda. Dakle, postoje žene koje su živjele feminističke vrijednosti mnogo prije nego je pokret kao takav uopće ustanovljen na Balkanu. Sjećam se da je to bila primarna motivacija još iz vremena kad sam inicirala cijeli projekt. Pored navedenog, ovu knjigu smatram i svojom ostavštinom i ambicioznim obećanjem, da više nijedna borba neće biti zaboravljena i prekrivena plaštrom homogene, muške historije. (Emina)

O AUTORICAMA, AUTORIMA...

Ova knjiga je rezultat zajedničkog rada treće generacije polaznica i polaznika Feminističke škole Žarana Papić i nastala je kao plod obrazovanja o aktualnim društvenim pitanjima iz perspektive feminističke teorije i prakse. Budući da autorice i autori dolaze iz različitih obrazovnih i profesionalnih sfera, kao i različitih polja interesovanja, tako je i ova knjiga protkana različitim pristupima, ali snažnim feminističkim stavom.

Ana Buljan, teologinja i aktivistica

Emina Zahirović-Pintarić, pravnica

Adna Nalić, ekonomistica

Vanja Lazić, dizajnerica i ilustratorica

Bjanka Alajbegović, književnica

Mirza Halilčević, novinar

Matej Vrebac, teoretičar književnosti

... I ŠKOLI

Sredinom 90-ih godina XX vijeka u Bosni i Hercegovini akademske radnica/i i teoretičarke, uz pomoć ženskih organizacija, počinju sa neformalnim edukacijama i kursevima sa feminističkom agendom. Nevladina organizacija Žene ženama pokreće projekt Ženske studije u BiH Žarana Papić koji je bio zamišljen kao dvosemestralni studij koji će upoznati polaznice s glavnim idejama ženskih studija. Međunarodni Forum Bosna u saradnji sa feministkinjama otvara Centar za rodna istraživanja (2002. godine), u okviru kojeg se nude brojni programi, radionice i organizuju se akademske debate. Rezultat ovih debata je specijalno izdanje časopisa Međunarodnog Foruma Bosna posvećeno feminizmu - Izazovi feminizma (2004. godine), koji su priredile Jasmina Babić-Avdispahić, Jasna Bakšić-Muftić, Marina Katnić-Bakaršić i Nirman Moranjak-Bamburać. Koliko su oba programa bila kvalitetna govor i podatak da su na oba saradnica bile profesorice Univerziteta u Sarajevu koje će u akademskoj 2006/2007. godini utemeljiti i magistarski program Rodne studije, u okviru Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije na Univerzitetu u Sarajevu. Do danas su taj studij završile tri generacije polaznica/ka, a u akademskoj 2013/2014. upisana je prva generacija doktorskih studija.

Sarajevski otvoreni centar je od aprila 2015. godine, kroz Feminističku školu, nastavio ženskostudijski program Žarana Papić, koji je 1998. godine pokrenulo i vodilo Udruženje Žene ženama kao prvi studij o ženama u Bosni i Hercegovini. Feministička škola Žarana Papić je zamišljena kao dvosemestralni akademsko-aktivistički obrazovni program, čiji je cilj da kroz četiri teorijsko-praktična modula i jedan zagovaračko-aktivistički seminar pruži feminističko obrazovanje o teorijama, konceptima i prakticama potrebnim, između ostalog, i za stručno i kritičko javno djelovanje u domaćim, regionalnim, međunarodnim vladinim i nevladnim orga-

nizacijama. Predavačko osoblje su stručnjakinje i stručnjaci iz različitih naučnih oblasti, a u okviru svakog od modula polaznice/i su imali priliku da slušaju predavačice i predavače iz čitave Bosne i Hercegovine i regije.

Zadatak Feminističke škole Žarana Papić jeste da pruži feminističko obrazovanje koje će, kroz kritičko-analitičko feminističko razmišljanje, odgovornost, solidarnost i umrežavanje, osnažiti osobe u političkim, kulturnim i civilnim inicijativama da preuzimaju odgovornost i društveno djeluju. Feministička škola Žarana Papić nudi reviziju i evaluaciju dominantnih znanja kroz transdisciplinarno feminističko formalno, neformalno i zanemareno znanje, kako bi se mogla analizirati politička, kulturna, socijalna i pravna pitanja, problemi i konteksti. Feministička škola Žarana Papić djeluje podjednako na produkciju znanja, omogućavajući interakciju između nauka i različitih segmenata društva, kao i na poticanje konkretnih zagovaračkih i aktivističkih inicijativa u našem okruženju.

Realizaciju Feminističke škole Žarana Papić finansijski podržava Švedska vlada putem Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida).

O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini. Osim bavljenja pravima i kulturom LGBTI osoba, posebno samo istraživali i pisali o historijskim, kulturnim i socijalnim pitanjima vezanim za žene, te smo ovakvom proizvodnjom znanja unaprijedili feminističke debate u javnom dijiskursu Bosne i Hercegovine. Detaljan pregled svih naših aktivnosti i postignuća dostupan je na našoj web stranici www.soc.ba.

O ediciji Gender

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Gender, koju Sarajevski otvoreni centar objavljuje već šest godina. U ediciji Gender objavljujemo različite naslove koji se tiču roda kao sociološki i kulturološki uvjetovane razlike između muškaraca i žena, koje su prije svega proizvod normi, praksi, običaja i tradicije i kroz vrijeme su promjenljive. U pitanju su knjige koje koncept roda propituju iz različitih društvenih kategorija, poput feminizma, sigurnosti, politike, umjetnosti, historije, svakodnevice, liderstva itd.

Preporučujemo vam neke od publikacija koje su objavljene u ovoj ediciji:

- 1.** Adriana Zaharijević (priredila, 2012). *Neko je rekao feminizam? Kako je feminism uticao na žene XXI veka*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll/Fondacija Cure.
- 2.** Damir Arsenijević, Tobias Flessenkemper (priredili, 2013). *Ko jeg jeroda sigurnost?* Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- 3.** Zlatiborka Popov-Momčinović (2013). *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini – Artikulacija jedne kontrakulture*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR.
- 4.** Jasmina Čaušević (priredila 2015). *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmjenjeno izdanje*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
- 5.** Marina Veličković, Arijana Aganović i Edita Miftari (2015). *1995-2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- 6.** Jasmina Čaušević (priredila 2016). Feministička čitanja društvenih fenomena, Radovi polaznica/ka Feminističke škole Žarana Papić, drugo dopunjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- 7.** Jelena Milinović (2017). Liderke izbliza. Prilog proučavanju liderstva žena u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

929-055.2(497.6)(082)

ONE su naše danas / [Ana Buljan ... et al.]. - Sarajevo : Sarajevski
otvoreni centar, 2018. - V, 43 str. ; 20 cm. - (Edicija Gender ; knj, 15)

ISBN 978-9958-536-59-5

1. Buljan, Ana

COBISS.BH-ID 26171910
